

*Мокін І. С.,
аспірант кафедри теорії держави і права
НУ «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РР.

Анотація. В статті автор окреслює різні підходи до розуміння «правового життя», як загальнотеоретичної правової категорії та розкриває загальнотеоретичне тлумачення поняття «правове життя». Прослідковує історичний процес розвитку правового буття українського суспільства в добу визвольних змагань 1917-1921 років та визначає історичні передумови формування правової дійсності вказаного періоду. Автором всебічно проаналізовано правове життя України в період формування власної державності та встановлено історичні закономірності формування правової дійсності як основи прогнозування її майбутнього розвитку.

Ключові слова: правове життя, правова дійсність, правова теорія, правопорядок, правова система, правова культура, нормотворчість.

Постановка проблеми. Принципи і закономірності розвитку правового буття сучасного суспільства неможливо повною мірою осягнути і зрозуміти без вивчення історичних передумов його становлення. Правова теорія, що відображається у правових традиціях, правовій культурі і правосвідомості, залежить насамперед від конкретних соціокультурних та політико-економічних явищ і процесів, які відбуваються у суспільстві, як то рівень життя людей, стабільність економічного добробуту, ступінь захищеності основних прав і свобод людини, стабільність політичної ситуації, відображення реалій правового життя у правових актах тощо. Правова дійсність нерозривно пов'язана із правовою теорією, впливає з неї, в той час як правова теорія бере свій початок у суспільно-політичних явищах і процесах. Звернення до першого історичного етапу формування державності України – періоду визвольних змагань 1917-1921 рр. – дозволить проаналізувати закономірності і тенденції формування правового буття суспільства, та визначити основні пріоритети його подальшого розвитку. Викладене обумовлюється актуальністю обраної теми статті.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Дослідженню правового життя як загальнотеоретичної категорії присвячені монографічні та інші наукові дослідження з історії та теорії держави і права таких вчених, як С. С. Алексєєв, В. К. Бабаєв, В. М. Баранов, О. В. Куціпак, А. В. Малько, М. І. Матузов, А. Є. Михайлов, Ю. М. Оборотов, О. І. Салтовський, А. Й. Присяжнюк, П. М. Рабінович, Ю. С. Шемшученко та ін. Історичні аспекти правової дійсності досліджуваного періоду висвітлюють пра-

ці з історії таких російських та українських авторів, як П. П. Гай-Нижник, Д. І. Дорошенко, В. М. Заїкин, Р. М. Лашенко, І. П. Лисяк-Рудницький, Ю. М. Манелюк, Л. О. Окиншевич, В. А. Потульницький, Д. Б. Яневський. Розкриття теми статті було б також неможливо без звернення до творів державних і політичних діячів досліджуваного періоду, зокрема, В. Винниченка, М. Грушевського, С. Дністрянського, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, М. Міхновського, П. Скоропадського.

Викладення основного матеріалу. «Правове життя» визначається сучасною правовою наукою як форма соціального життя, яка виражається переважно в правових актах та правовідносинах, що характеризує специфіку і рівень правового розвитку цього суспільства, відношення суб'єктів до права та ступінь задоволення їх інтересів. Правове життя включає в себе всі юридичні засоби, всю правову дійсність, що називається всім наявним юридичним буттям. Воно дозволяє об'ємно споглядати та аналізувати правову дійсність як позитивного, так і негативного характеру.

Поняття «правове життя» є широкою категорією, завдяки якій правова наука має можливість постійного розвитку та вдосконалення. Аналізуючи історичний розвиток правового життя держави, ми маємо можливість попередити небажані негативні політико-правові наслідки у майбутньому.

Правове життя виступає складовою частиною і особливим різновидом суспільного життя, адже право є соціальним інститутом, адаптованим до особливостей життя конкретного народу, і пов'язано з юридичними правилами поведінки (приписами) і відповідними юридичними наслідками. Воно є однією з умов існування державно-організованого суспільства, так як покликано певним чином оформляти особисте, державне і суспільне життя. Також, правове життя тісно пов'язане з економічним та політичним життям.

Правове життя характеризує специфіку та рівень правового розвитку конкретної країни, відношення суб'єктів до права і рівень задоволення їх інтересів. Правове життя є саме сукупність усіх форм юридичного буття суспільства, а не система, адже воно включає в себе і неупорядковані процеси (не пануючу правову ідеологію, правопорушення та ін.), і певні випадкові фактори тощо. Дане поняття дозволяє охопити всі нюанси і прояви права, його структуру і динаміку, форми

вже осмислені, обґрунтовані і ті, що ще перебувають в процесі становлення.

Правове життя містить комплекс усіх юридичних явищ, включаючи як позитивні, так і негативні складові. Якщо до перших слід віднести саме право (що відображає права людини, ідеї справедливості, гуманізму, свободи та ін.); правову систему загалом; механізм правового регулювання; законні правові акти (правомірні дії, їх результат, юридичні документи); юридичні вчинки (як різновид правомірного діяння – юридичного факту) і події як юридичні факти; правові режими і їх складові – первинні юридичні засоби (пільги, заохочення, дозволи і заборони, обов'язки та ін.); правовідносини і юридичну практику; правосвідомість і правову культуру; законність і правопорядок; юридичну науку і освіту (і їх структури) та ін.; то до других – в більшості негативні, протиправні явища (злочини та інші правопорушення; їх суб'єкти і кримінальні структури; корупцію, зловживання, деформації правосвідомості, яка проявляється в правовому нігілізмі, ідеалізмі, популізмі; помилки в праві та інші фактори, що перешкоджають позитивній юридичній діяльності).

Правова система створює умови для нормального перебігу правового життя, забезпечення її стабільності, нейтралізації та витіснення з неї негативних юридичних явищ (правопорушення, зловживання тощо) і є ґрунтовною основою для вивчення правового життя [1, 13]. Іншими словами, вона по відношенню до правового життя відіграє організуючу роль, надає їй певну єдність, правомірні починання. Звідси важливо удосконалювати і укріплювати елементи правової системи суспільства, що буде сприяти збагаченню і оптимізації його правового життя.

Між іншим, правова система виступає лише складовою нормативно-впорядковуючою частиною самого правового життя, адже останнє явище (і поняття) ширше першого.

Крім того, головною стороною «правового життя» є його динамізм [2, 37]. Завдяки цьому «правове життя» повинно виступати як організована частина суспільного життя, а інші категорії права – виконувати свої функції за своїм призначенням. Так, «правова система» повинна мати чіткі кордони, щоб виконувати покладені на неї функції і відповідати властивим їй принципам.

Будучи стороною правового життя, правова система постає як внутрішньо організована, динамічна цілісність, що складається з процесів і дій, які призводять до формування та вдосконалення правових явищ і взаємозв'язків між ними.

Правове життя характерне для конкретного народу та адаптується до його особливостей, враховуючи його історію, форму правління в державі та інше. Тому, залежно від соціальної структури суспільства, ступеня напруженості, національних і релігійних стосунків,

характер та зміст правового життя може значною мірою відрізнятися у різних країнах [3, 734-738]. Тож у кожній державі зі своєю правовою системою існує і своє «правове життя».

Категорія «правове життя» поєднує у собі ряд складових, зокрема, таких, як «правова теорія», яка в свою чергу містить правові ідеї та наміри; «правова дійсність», що включає правопорядок (реальні правовідносини та їх рівень) та правову систему (сукупність чинних правових норм, інститутів, галузей права); суміжна категорія, яку важко віднести до двох попередніх, – «правова культура» (правосвідомість, правова ментальність та ін.).

Послідовне вирішення питання про місце категорії «правове життя» в юридичній науці може істотно вплинути на теоретичне осмислення ряду суміжних юридичних феноменів. Наприклад, дозволить уточнити або навіть переглянути наявні погляди на проблему правової системи, юридичної реальності та правового простору. Правове життя варто розглядати і як інтегрований об'єкт, який дозволить об'єднати формальну і змістовну сторону права, процес взаємодії різних типів суб'єктів права [4, 62-65].

Таким чином, поняття «правове життя» дозволяє набагато об'ємніше поглянути на правову дійсність як позитивного, так і негативного плану. Такий погляд необхідний, адже надає правовим реаліям певну цілісність. Між іншим, воно характеризує собою не тільки сукупну впорядковану і невпорядковану правову дійсність, а і процес історичного розвитку права загалом, основні етапи його еволюції. Цим категорія «правове життя» відрізняється від категорії «правова дійсність».

Поняття «правове життя» надає можливість під особливим кутом поглянути на право, правовий розвиток і будівництво, систему і систематизацію юридичних актів і процес їх впливу на суспільні відносини; розглядати правові явища в поєднанні різних аспектів їх буття – інституційному (статичному) і поведінковому (динамічному); 3) глибоко і комплексно пізнавати правову реальність, яка складається з позитивних і негативних правових явищ; бачити рівень правової культури і ступінь існуючої правосвідомості суспільства, соціальних груп і окремих громадян, з притаманною їм мірою нігілізму та ідеалізму; оцінювати право як один із найважливіших цивілізованих соціальних регуляторів, яким необхідно, доцільно і вигідно користуватися в багатьох ситуаціях при розв'язанні тих чи інших конфліктів.

Щоб отримати цілісне бачення «правового життя» суспільства будь-якої країни чи епохи, потрібно аналізувати не тільки «правову дійсність» (очевидну), а й «правову теорію», якою жили люди, навіть якщо вона не мала практичного застосування. «Правова теорія», широко спирається на правову традицію (ментальність), яка часто впливає на підсвідомість

не тільки обивателя, але й інтелектуала. Цілком очевидно, що зв'язок правової теорії і правової дійсності, а відтак – і повноцінний опис «правого життя» – можливий через розуміння явища «правової культури» («правосвідомості»). Причому, цілком вірогідно вона формується підсвідомо на рівні правової традиції, хоча може бути і наслідком усвідомлення «правил гри» (правопорядку) та поваги до правової системи [5, 13-17].

Правова дійсність України в період визвольних змагань 1917 –1921 рр. характеризується сплеском державотворчих процесів, формуванням українських еліт, які активно долучилися до творення нового політико-територіального об'єднання на тлі зруйнованого імперського державного механізму. Україна отримала можливість і намагалась втілити ті політико-правові думки та концепції, які ще нещодавно могли розглядатися тільки в якості сміливих ідей.

Складовою процесів державотворення в Україні завжди було самовизначення стосовно тієї або іншої форми державного правління, яку б можна було вважати прийнятною для конкретних суспільно-політичних умов і потреб [6, 218].

На початку ХХ ст. набирає обертів складний і тривалий процес відродження Української держави. В цей час виникла нагальна потреба у створенні такої консолідуючої сили, яка була б здатна об'єднати та організувати українські народні маси у боротьбі за утвердження незалежної держави.

Період 1917-1918 рр., який передбачив для України новий етап розбудови національної держави, можна вважати першим історичним етапом розвитку представницьких інститутів. Так, створена в Києві у березні 1917 р. Центральна Рада стає саме тією інституцією, яка спромоглася об'єднати під своїм прапором національний визвольний рух українського народу, спочатку за автономію України у складі Федеративної Російської Республіки, а згодом за незалежність Української держави [7, 72 –77].

Практично усі конституційні акти Української Народної Республіки спиралися на концепцію правової держави. Доцільно зазначити, що в УНР поняття правової держави ототожнювалися з принципом верховенства права і вважалося одним з найважливіших здобутків людської цивілізації. В основу конституційних актів закладено такі загальноновизнані засади, як ствердження суверенітету народу і суверенітету держави, розподілу функцій між окремими органами державної влади, забезпечення основних прав людини. Поєднання двох начал – верховенства і незалежності – означає як право держави на незалежність і свободу від посягань ззовні та зсередини, так і право управляти, панувати, володарювати, вільно приймати рішення, здійснювати функції верховної влади, тобто те, до чого прагнув український народ і те, що є актуальним й сьогодні [8, 123 –131].

Активність, з якою розпочався державотворчий процес за гетьманату, вражає, а ті позитивні зміни, що відбулися протягом семи місяців, переконують – Україна дійсно мала шанс стати цивілізованою європейською країною.

Законодавча процедура в Українській Державі П. Скоропадського була досить розвинутою. Гетьман у перших нормативних актах, на відміну від універсалів УЦР, не обмежився проголошенням лише загальних засад політики нового уряду. Одразу було визначено і конкретизовано основні положення, що стосувалися державної влади, прав і обов'язків громадян Української Держави, законодавчої процедури, фінансової політики та судочинства [9].

Гетьманській державі не вдалося втриматися, очевидно, передусім через глобальне світове збройне протистояння, хоча, за менш складних умов, формація, подібна до Української держави 1918 р., була би надзвичайно ефективною. Діяльність Гетьмана П. Скоропадського (хоча й невдала внаслідок зазначених причин) доводить принципову можливість розв'язання основних питань державотворення та реалізацію мети держави (благоденство) шляхетною та професійною владою.

Процес розбудови національної державності в добу Директорії УНР відбувався у надзвичайно складних міжнародних та внутрішньополітичних умовах. Погоджуємося з І. Терлюком, що приходу Директорії до влади сприяла народна підтримка, швидке формування численної армії, авторитетні впливові лідери, вдало обраний момент для повстання. Проте, недалекоглядна, суперечлива внутрішня політика, а головне, відсутність моделі державотворення, яка б відповідала тогочасним реаліям, протистояння політичних лідерів, катастрофічно слабнуча армія, міжнародна ізоляція та втрата контролю за розвитком подій були тими слабкими сторонами Директорії, які не дали змоги їй надовго втриматися при владі та утвердити незалежну УНР [10, 1-6].

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що правова дійсність України у досліджуваній період характеризується сплеском державотворчих процесів, формуванням українських еліт, які в свою чергу активно долучилися до творення нового політико-територіального об'єднання під назвою Україна. Відбулося єднання українського народу на фоні ідеї незалежного державотворення. Кожна верства українського населення покладала надію на ті політико-правові перетворення, що відбувалися на тлі розпаду імперського механізму, і розраховувала на позитивні зрушення в підходах по вирішенню давно назрілих проблем. Проте, перманентна нестабільність тогочасної влади та роз'єднаність українських еліт перекреслила надії українського народу та заморозили розбудову самостійної України на сімдесят років.

Водночас, незважаючи на ряд внутрішніх неузгодженостей та зовнішніх перепон з боку сусідніх держав, у період визвольних змагань початку ХХ століття Україні вперше вдалося заявити про себе як про незалежну європейську державу з своїм власним баченням розбудови державно-правового життя. Характерною особливістю правової дійсності періоду визвольних змагань 1917-1921 рр. стала активна нормотворчість влади та її бажання врегулювати суспільні відносини у правовому полі, а також активна діяльність громадських організацій, що фактично мали ознаки політичних партій.

Література:

1. Матузов Н. И. «Правовая система и правовая жизнь»: теоретико-методологический аспект / Н. И. Матузов // Ленинградский юридический журнал. — 2004. — № 1. — С. 13.
2. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії / Н. М. Оніщенко. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2002. — 352 с. — С. 37.
3. Куціпак О. В. Правове життя та права активність: співвідношення понять / О. В. Куціпак // Держава і право. — 2010. — Випуск 47. — С. 734-738.
4. Куціпак О. В. Становлення категорії «правове життя» через призму категорії «правова система» / О. В. Куціпак // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 62-65.
5. Мількова К. Поняття та зміст правової дійсності / К. Мількова // Адвокат. — 2009. — № 5(104). — С. 13-17.
6. Шаповал В. Форма правління як історична парадигма українського державотворення / В. Шаповал // Хроніка-2000. — 1998. — № 27-28. — С. 218-231; 218.
7. Омельченко Н. Л. Напрями та види законодавчої діяльності у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: конституційно-правовий аспект / Н. Л. Омельченко // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 3. — С. 72 — 77.
8. Подковенко Т. Конституція та конституційні акти Української Центральної Ради: історико-правовий аспект / Т. Подковенко // Актуальні проблеми правознавства: Науковий збірник ЮІ ТАНГ. — Тернопіль, 2002. — Вип. 5. — С. 123 —131.
9. Подковенко Т. О. Становлення системи законодавства України в 1917 —1920 роках (Українська Цен-

тральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР): дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Т. О. Подковенко // Київський національний університет імені Т. Шевченка. — Київ, 2004.

10. Терлюк І. Я. Особливості державотворення в Україні в період «Другої УНР» (Директорії) / І. Я. Терлюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2008. — № 2. — С. 1-6.

Мокин И. С. Правовая жизнь в Украине во время освободительных состязаний 1917-1921 гг.

Аннотация. В статье автор обозначает разные подходы к пониманию «правовой жизни», как общетеоретической правовой категории, и раскрывает общетеоретическое толкование понятия «правовая жизнь». Прослеживает исторический процесс развития правового бытия украинского общества во время освободительных состязаний 1917-1921 гг. и определяет исторические условия формирования правовой действительности указанного периода. Автором всесторонне проанализирована правовая жизнь Украины в период формирования собственной государственности и обозначены исторические закономерности формирования правовой действительности как основ прогнозирования ее будущего развития.

Ключевые слова: правовая жизнь, правовая действительность, правовая теория, правопорядок, правовая система, правовая культура, нормотворчество.

Mokin I. Legal life in Ukraine during the liberation of the competition 1917-1921's.

Summary. In the article the author refers to different approaches to understanding the «legal life», as a General theoretic legal category, and reveals общетеоретическое interpretation of the term «legal life». Traces the historical process of development of the legal existence of the Ukrainian society during the liberation of the competition 1917-1921, and determines the historical conditions of formation of legal validity period. The author of a comprehensive analysis of the legal life of Ukraine in the period of formation of statehood and marked historical regularities of formation of legal reality Yak foundations for forecasting its future development.

Keywords: legal life, legal validity, legal theory, the rule of law, the legal system, legal culture, norm-setting.